

Dr. Pál Tibor* és Dr. Gavrilović Vladan*

A bácskai ortodox püspökség összeírásai 1823-1844

Dél-Magyarország demográfiai helyzetéről a XIX. század első felében az országos- és adóösszeírások alapján számos munka jelent meg, elsősorban a magyar történetírás, de a szerb történetírás jóvoltából is. Két művet e téren külön ki kell emelnünk: Dr. Hegedűs Antal – Dr. Katarina Čobanović, *Vajdaság demográfiai és agrárstatisztikája 1767-1867 között* (szerb nyelven) és Dr. Györe Zoltán, *A bácskai szabad királyi városok és mezővárosok az 1828-as országos összeírásban* (szerb nyelven). E munkák jelentősége abban áll, hogy kisebb részben a már megjelentetett, míg nagyobb részben az eredeti forrásokon alapulnak, melyek között megtalálhatóak az ismert magyar és német demográfusok mint pl. Fényes, Nagy, Hitzinger és Demian munkái is.

Ezzel szemben viszont a szerb történetírás kevés megjelentetett és feldolgozott forrással rendelkezik a szerb ortodox egyház püspökségeire vonatkozóan. Ezek az összeírások sok esetben pontosabbak a magyar állami- és adóösszeírásoktól, így ezek segítségével teljesebb képet kapnánk Dél-Magyarország demográfiai helyzetéről az említett korszakban.

Szem előtt tartva a dél-magyarországi szerb lakosság migrációit és a lakosságárányokban való részvételét, számunkra első rangú forrás a szerb ortodox egyház hivatalos összeírásai, ez esetben a bácskai püspökségé 1823 és 1844 között, amelyeket a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia (Архив Српске Академије Наука и Уметности у Сремским Карловцима - АСАНУК) karlócai levéltárában találhatunk meg.

Ezek az összeírások a bácskai ortodox püspökség négy esperesi kerületére vonatkoznak: az újvidékire, a szegedire, a zomborira és a zsablyaira. Érdekességük az, hogy egyik évben szerbül, másik évben pedig latinul vezették őket. Ezek nagyjából táblázatok, amelyekben az újszülöttek, házasságot kötők és az elhalálozottak vannak kimutatva. A sajkási zászlóalj (határőrvidék – Titel és környéke) a zsablyai esperesi

* Dr. Pál Tibor, egyetemi docens, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék

* Dr. Gavrilović Vladan, egyetemi rendkívüli tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék, Újvidék

kerület adataiban van kimutatva, míg az óbecsei központú Tiszai Koronakerület adatai több esperesi kerület kimutatásaiban is megtalálhatóak. A bácskai szabad királyi városok (Újvidék, Zombor, Szabadka) egyes esetekben önállóan vannak kimutatva, de az esetek többségében adataik a négy esperesi kerület adatai között találhatóak. A már említett művek és ezen összeírás, ill. táblázatok alapján a tanulmányunkban megkíséreljük pontosítani a bácskai szerb lakosság demográfiai helyzetét a vizsgált időszakban.

A négy esperesi kerület közül a legnagyobb az újvidéki volt, összesen 18 helységgel, míg valamivel kisebb volt a zombori, amelyben 15 helység volt.¹ A szegedi esperesi kerülethez tartoztak a Tiszai Koronakerület egyes helységei, de a földrajzilag távol eső Eger is. Hogy hogyan került a szegedi esperesi kerülethez, azt még a mai napig nem magyarázta meg a történettudomány.

Az összeírás tartalmazza a plébániák nevét, pontos számát és a hozzájuk tartozó háztartások számát is.² Emellett a legjelentősebb táblázatok feltüntetik pontosan a templomokat is leírásukkal (állapotuk, megőrzöttségük stb.) együtt. Ezekben a táblázatokban megtalálhatjuk az adatokat a papságról, de az iskolákról és diákjaikról is.³ Sajnos azonban még ezek az adatok alapján sem tüntethetjük fel a bácskai püspökség szerb-ortodox lakosságát összességében. Egyébként a bácskai ortodox püspökség a Bács-Bodrog vármegye területének kb. 50 %-án helyezkedett el.⁴

Az 1823-as és 1824-es adatokból kiderül, hogy a születettek és az elhalálozottak száma szinte egyensúlyban volt.⁵ Az 1828-1831 közötti táblázatokból megállapítható, hogy az elhalálozottak többen voltak, mint

¹ ACAHYK, MIIA, "A", 1844, 447.

² ACAHYK, MIIA, "A", 1838, 31.

³ ACAHYK, MIIA, "A" 1844, 447.

⁴ A már említett Hegedüs Antal-Čobanović Katarina monográfiában, a szerzők által közölt adatok alapján Bács-Bodrog vármegyének az 1787-es összeírás szerint 102, míg az 1828-as összeírás szerint 111 települése volt. Ez utóbbiak közül a Bácskai ortodox püspökség összeírásaiban 48 szerepel, amelyek a vármegye területének a 43 %-t alkotják.

⁵ Ezekbe az összeírásokba be voltak kapcsolva a szabad királyi városok (Újvidék, Zombor, Szabadka, Szeged) adatai is. ACAHYK, MIIA, "A", 1824, 36.; 1828, 453.

az újszülöttek.⁶ Ez a negatív demográfiai mozgás egyébként az azokban az években zajló járványoknak és rossz termésnek is betudható. A pozitív demográfiai mozgás csak a XIX. század harmincas éveinek közepén és negyvenes éveinek elején jelentkezik újra.⁷ A házasságkötések száma az 1823-1844 közötti periódusban a 200 és 500 között mozgott évente, attól függően, hogy egy-egy esperesi kerület területe mekkora volt és mennyi lakosa volt. A legtöbb házasságot az újvidéki esperesi kerületben jegyezték folyamatosan a szemlélt időszakban. A négy esperesi kerületben összesen 1.400 és 1.800 között volt a házasságkötések száma.

A három bácskai szabad királyi városnak (Újvidék, Zombor, Szabadka) az 1828-as országos összeírás szerint összesen 72.689 lakosa volt, ami Bács-Bodrog vármegye összlakosságának a 17%-át tette ki.⁸ Ugyanennek az összeírásnak alapján pontosan megállapíthatjuk a különböző felekezetekhez (katolikus, ortodox, református, evangélikus, izraelita stb.) tartozók százalékarányát is. Így pl. az összeírás szerint Szabadkának 34.924 lakosa volt (egyben az ötödik legnagyobb város volt az akkori Magyar Királyság területén Pest, Debrecen, Kecskemét és Pozsony után). Lakosságának 88%-a katolikus, 11%-a ortodox és 0,1%-a református volt.⁹ Zombornak 17.534 lakosa volt, s lakosságának 54,8%-a volt ortodox, míg 44,9%-a katolikus. Zombor zsidó lakossága az összeírás szerint mindössze 49 főt tett ki az összeírás szerint.¹⁰ Újvidéknek 1828-ban 20.231 lakosa volt, s ebből 62,2% pravoszláv, 27% katolikus és kb. 1% református volt. Zombortól és Szabadkától eltérően Újvidéknek az 1828-as összeírás szerint arányban nézve jóval több zsidó lakosa volt (705 fő).¹¹

A bácskai ortodox püspökség összeírásaiból az is kiderül, hogy a szemlélt korszak nagyobb részében (1823-1844) a háztartásokat nézve Zombor város még mindig nagyobb volt Újvidéktől. Zomborban 1569,

⁶ Az 1828-1831 közötti időszakban az összeírások szerint az elhalálozottak száma 27.912, míg az újszülöttek száma 23.298 volt. ACAHYK, MIIA, "A", 1829, 229; 1830, 94; 1831, 98; 1832, 148.

⁷ 1838-ban a születettek száma 7.752, míg az elhalálozottak száma 4.312 volt. 1844-ben pedig az újszülöttek száma 7.528, míg az elhalálozottak száma 4.831 volt. ACAHYK, MIIA, "A", 1839, 268; 1844, 512.

⁸ Györe Zoltán, *Gradovi i varoši Bačke početkom XIX veka*, Novi Sad, 2007, 192

⁹ U.a., 191

¹⁰ U.a.

¹¹ U.a.

míg Újvidéken 1484 pravoszláv háztartás volt. Utánunk abban az időben Óbecse volt a legjelentősebb 616 ortodox háztartással, majd Futak 480-al. Szabadka mint túlnyomórészt katolikus település, mindössze 354 ortodox háztartással rendelkezett. A parókiák nagysága kb. megfelelt a települések nagyságának is. Annak ellenére, hogy az ortodox háztartásokra nézve Újvidék kisebb volt Zombornál, Újvidéknek több parókiája volt.

Ezek az arányok a legnagyobb mértékben az 1787-es jozefinista-féle összeírás adatainak felelnek meg, amelyekben megtalálhatóak a már említett három szabad királyi város összes háztartásának adatai (ortodox és katolikus együtt), miszerint Szabadkának összesen 3.646, Zombornak 2.390 és Újvidéknek 1.961 háztartása volt.¹²

A legalaposabbak az 1839-es ortodox egyházi összeírások, amelyek tartalmazzák az adott esperesi kerületek minden templomának az elnevezését és adatait. Emellett adatokat szolgáltatnak az adott templomban szolgáló személyzetről is. Emellett a háztartások adatai mellett közlik az ortodox lakosság nemi összetételét is, valamint a házaspárok számát is. Összeírták az iskolákban található osztályok és azok diákjainak számát is.

Az összeírásból az is kiderül, hogy a bácskai püspökség területén 16.046 ortodox háztartás volt és 121 plébánia. A legtöbb közülük az újvidéki esperesi kerület területén volt (5.546 háztartás és 41 parókiagyházközség, ill. plébánia),¹³ majd a zomboriban, a szegediben és a zsablyaiban.

Következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy az ortodox bácskai püspökség népessége nagy szerepet játszott Bács-Bodrog vármegye demográfiai mozgásaiban, mint azt is, hogy a megye lakosságának mintegy 40-50%-át tette ki akkoriban. Egyben azzal is tisztában vagyunk, hogy még e tanulmány sem merítette ki teljesen a témát, mivel a levéltárakban még vannak elfekvő és feldolgozatlan források és összeírások, amelyek tovább pontosíthatják Dél-Magyarország demográfiai képét az 1848-as forradalom előtti időszakban.

¹² Dr Antal Hegediš - Dr Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine 1767-1867*, Novi Sad, 1991, 58

¹³ АСАНУК, МІА, "А", 1838, 31

Reziümé

A bácskai ortodox püspökség összeírásai az 1823 és 1844 közötti időszakban a püspökség négy esperesi kerületének adatait tartalmazzák. Ezek az újvidéki, zombori, szegedi és zsablyai kerületek voltak. Ezek általában a születettek, házasságot kötöttek és elhaltak adatait tartalmazzák esperesi kerületenként. Az egyik jellemzője ezeknek az összeírásoknak, hogy egyik évben latinul, míg a másik évben szerbül, pontosabban ószláv nyelven vezették őket. Egyes táblázatokban a püspökség területén lévő szabad királyi városokat: Újvidék, Zombor, Szabadka, Szeged külön mutatták ki és ezek bővelkednek a legtöbb adattal, legfőképpen az oktatás területéről.

Táblázatok

A bácskai ortodox püspökség anyakönyveinek (születés, házasság és elhalálozás) adatai 1823-ból, 1834-ből és 1844-ből nemek szerint, amelyeket latinul vezettek, lebontva a négy esperesi kerületre: Újvidék, Zombor, Szeged és Zsablya.

Summarum Marticularum Diecensis Bacsienis a I-a Januari usque ultimam Decembris 1823							
Protopresbyteratus	Baptissatorum			Copulatorum	Mortuorum		
	sexus masculini	sexus foemini	summa utriusque	paria	sexus masculini	sexus foemini	in summa
Neoplantensis	958	818	1776	381	808	777	1585
Zomboriensis	883	800	1683	299	685	622	1307
Szegediensis	589	498	1084	224	541	573	1114
Szablyensis	595	563	1158	245	726	747	1473
summa	3025	2679	5701	1149	2760	2719	5479

Summarum Marticularum Diecensis Bacsiensis a I-a Januari usque ultimam Decembris 1834.							
Protopresbyteratus	Baptissatorum			Copulatorum	Mortuorum		
	sexus masculini	sexus foemini	summa utriusque	paria	sexus masculini	sexus foemini	in summa
Neoplantensis	1089	1018	2107	588	1060	997	2057
Zomboriensis	878	783	1661	545	909	918	1827
Szegediensis	717	643	1360	379	579	589	1168
Szablyensis	640	588	1228	324	524	539	1063
summa	3324	3032	6356	1836	3072	3043	6115

Summarum Marticularum Diecensis Bacsiensis a I-a Januari usque ultimam Decembris 1844.							
Protopresbyteratus	Baptissatorum			Copulatorum	Mortuorum		
	sexus masculini	sexus foemini	summa utriusque	paria	sexus masculini	sexus foemini	in summa
Neoplantensis	1237	1219	2456	563	736	743	1479
Zomboriensis	1123	936	2059	453	723	663	1386
Szegediensis	719	657	1376	333	499	462	961
Szablyensis	850	787	1637	363	534	531	1065
summa	3929	3599	7528	1712	2492	2399	4891